

Wywiad jest nieodłączną częścią życia – wojującej od niepamiętnych czasów ludzkości. Plemiona pierwotne, zanim napadły sąsiadów, posyłały wywiadowców pod przykrywką zbłąkanych myśliwych czy handlarzy, których zadaniem było rozeznanie sił przeciwnika i zdobycie informacji o jego słabych punktach.

Rosyjski (1)

Kazimierz Kraj

wywiad wojskowy

Od czasów Rusi Kijowskiej wywiad w Rosji był sprawą wagi państwowej. W XVI wieku pojawiły się w Rosji carskiej pierwsze centralne instytucje kierujące wywiadem. W 1654 r. ukazem cara Aleksandra Michajłowicza Romanowa został powołany Prikaz Tajnych Diet, którego zadaniem było skupienie w jednym miejscu działalności wywiadowczej. W regulaminie wojskowym z 1716 roku car Piotr I po raz pierwszy przygotował podstawy prawne dla pracy wywiadowczej i wtoczył je w ramy państwowego porządku prawnego.

Podróżujący po Europie w latach 1807 – 1810 generał – adiutant książę P. M. Wołkoński, po powrocie do Rosji przedstawił sprawozdanie: *O wewnętrznej strukturze Sztabu Generalnego Armii Francuskiej*. Minister ds. wojny feldmarszałek Michaił Barclay de Tolly po zapoznaniu się ze sprawozdaniem księcia Wołkońskiego, w porozumieniu z carem Aleksandrem I, powołał pierwszy rosyjski organ strategicznego wywiadu wojskowego. Była nim Ekspedycja Sierkietnych Diet przy ministerstwie wojny, powołana w styczniu 1810 r. W dwa lata później została zmieniona jej nazwa na Osobiennuju Kancelariju przy ministrze ds. wojny. Pierwszymi kierownikami wywiadu wojskowego Imperium Rosyjskiego byli pułkownicy: Aleksiej Wojekow, Arsenij Zakriewskij i Piotr Czujkiewicz.

W 1815 roku Osobiennaja Kancelarija została rozwiązana. Jej funkcje przekazano 1 Oddziałowi Zarządu Generała – Kwatermistrza Sztabu Głównego. Oddział opracowywał informacje otrzymywane z ministerstwa spraw zagranicznych oraz pozyskiwane z innych źródeł. Wysyłał swoich oficerów za granicę. Podobnymi sprawami zajmował się Oddział Wojskowo – Naukowy Departamentu Sztabu Generalnego, powstały w 1836 r.

Kłeska Rosji w wojnie krymskiej (1853 – 1856) skierowała szczególną uwagę kierownictwa ministerstwa wojny na działalność wywiadu. W dniu 10 lipca 1856 r. car Aleksander II zatwierdził instrukcję dotyczącą pracy agentów wywiadu wojskowego. Jednak dopiero w 1863 r. ponownie pojawiły się w Rosji scentralizowane organy wywiadu wojskowego. Car Aleksander II eksperymentalnie, na dwa lata, wprowadził regulamin i etatyzację dla Głównego Zarządu Sztabu Gene-

*Aleksiej Wasiliewicz
Wojekow*

Aleksiej Wasiliewicz Wojekow (1778 – 1825), w służbie wojskowej od 1793 r., uczestnik, jako ordynans A. Suworowa kampanii szwajcarskiej 1799 r., wojny rosyjsko-tureckiej 1806 – 1812, kampanii francuskiej 1806 – 1807, kampanii szwedzkiej 1808 – 1809. W styczniu 1810 awansowany na stopień pułkownika, został fligiel – adiutantem cara Aleksandra I. W latach 1810 – 1811 dyrektor Ekspedycji Sierkietnych Diet. Za bitwę pod Borodino otrzymał stopień generała majora.

Arsenij Andriejewicz Zakriewskij (1786 – 1865), wychowanek Korpusu Kadetów w Grodnie, w służbie wojskowej od 1802 r. Praporszczyk Archangielskiego Pułku Piechoty. Uczestnik francuskich (1805, 1806 – 1807), szwedzkiej (1808 – 1809), tureckiej (1806 – 1812) kampanii wojennych. Adiutant feldmarszałka M. Barclay de Tolly jako dowódca 1. Armii Zachodniej w trakcie Wojny Ojczyźnianej 1812 r. Od marca 1812 r. dyrektor Osobiennoj Kancelarii. Od 1813 r. fligiel – adiutant cara Aleksandra I. Następnie kolejno: generał major, generał adiutant, 1815 – 1823 generał dyżurny Sztabu Głównego, generał – gubernator Wielkiego Księstwa Finlandzkiego, a w latach 1848 – 1859 generał gubernator Moskwy.

Piotr Aleksandrowicz Czujkiewicz (1783 – 1831), absolwent Korpusu Kadetów Piechoty, w służbie wojskowej od 1797 r. Uczestnik kampanii francuskiej (1807) i tureckiej (1807 – 1809). W 1809 r. przeszedł do rezerwy. W 1810 roku przyjęty na służbę w Ekspedycji Sierkietnych Diet. Zajmował się analizą dostarczanych informacji wywiadowczych. W styczniu 1812 roku stworzył mapę dyslokacji wojsk francuskich. W kwietniu 1812 przygotował rekomendacje dla rosyjskiego dowództwa. W latach 1813 – 1815 dyrektor Osobiennoj Kancelarii. Od 1816 roku w rezerwie. Ponownie w służbie od 1820 r. W 1823 r. otrzymał stopień generała majora. Autor wielu prac historycznych.

A.A. Zakriewskij

ralnego. Wywiad prowadziły Oddziały 2. (azjatycki) i Oddział 3. (wojskowo-naukowy). Oddział 3 zajmował się zbieraniem informacji wojskowo-technicznych o innych państwach, kierował także rosyjską agenturą za granicą. Organizował i kierował ekspedycjami wojskowo-naukowymi pracującymi w przygranicznych rejonach Rosji i państwach sąsiadujących.

Ekspedycje te z sukcesami prowadziły działalność wywiadowczą oraz naukową. Oddział azjatycki wypełniał takie same zadania w Azji. Liczebność Oddziału 2. wynosiła 8 pracowników, a Oddziału 3. – 14 osób. Ta nowa struktura sprawdziła się i w 1865 podczas kolejnej reorganizacji została utrzymana zmieniając jedynie swą numerację. Oddział 3. stał się Oddziałem 7. Jego kierownikiem był pułkownik Fiedor Feldman.

Fiedor Aleksandrowicz Feldman (1835 – 1902), generał piechoty (1901). Absolwent Korpusu Paziów i Nikołajewskiej Akademii Sztabu Generalnego. Naczelnik Oddziału 7. w latach 1865-1867. W latach 1867 – 1876 kierował kancelarią Wojskowo-Naukowego Komitetu Sztabu Generalnego, 1876 – 1881 agent wojskowy w Wiedniu. Następnie w latach 1881 – 1896 kierujący sprawami Wojskowo-Naukowego Komitetu Sztabu Generalnego oraz członek komitetu ds. mobilizacji. Pod koniec życia 1896 – 1900 dyrektor Imperatorskiego Liceum Aleksandrowskiego i członek Wojskowo-Naukowego Komitetu Sztabu Generalnego.

Nikołaj Nikołajewicz Obruczew (1830 – 1904), generał piechoty, honorowy członek Akademii Nauk, Akademii Sztabu Generalnego oraz Uniwersytetu Moskiewskiego. Absolwent 1. Korpusu Kadetów w Petersburgu i Akademii Sztabu Generalnego. M.in. kwatermistrz 2. Gwardyjskiej Dywizji Piechoty, od 1856 r. profesor i naczelnik katedry statystyki wojskowej w Akademii Sztabu Generalnego. Związał się z rewolucyjnymi demokratami N. Czernyszewskim i N. Dobroliubowem. Będąc profesorem Akademii Sztabu Generalnego był jednocześnie szefem sztabu 2. Gwardyjskiej Dywizji Piechoty. Był jednym z organizatorów ruchu rewolucyjno-demokratycznego i jednym z organizatorów Stowarzyszenia Ziemia i Wola. Uczestniczył w przygotowywaniu nielegalnych wydawnictw. Podczas wyjazdów zagranicznych zbliżył się do A. Hercena i N. Ogariowa. **W 1863 odmówił uczestnictwa w tłumieniu Powstania Styczniowego**, jednocześnie odchodząc od ruchu rewolucyjnego. Bliski współpracownik ministra Dmitrija Milutina. W latach 1867 – 1881 kierujący Wojskowo-Naukowym Komitetem Sztabu Generalnego. W 1876 r. opracował plan strategiczny wojny z Turcją. W latach 1881 – 1897 szef Sztabu Głównego i przewodniczący Wojskowo-Naukowego Komitetu. Kierował pracami nad planami wojny z Niemcami i Austro-Węgrami. O 1893 r. członek Rady Państwa. W rezerwie od 1897 r., mieszkał w Paryżu.

Wasilij Ustinowicz Sołogub (1848 – 1908), generał lejtnant, absolwent Konstantynowskiej Szkoły Wojskowej i Nikołajewskiej Akademii Sztabu Generalnego. Uczestnik wojny turcko-rosyjskiej 1877 – 1878. Od marca 1881 r. służył w kancelarii Wojskowo-Naukowego Komitetu Sztabu Głównego. W latach 1884 – 1890 naczelnik Oddziału Sztabu Głównego. Od 1896 – 1900 kierował Wojskowo-Naukowym Komitetem. W latach 1905 – 1906, czasowo, generał gubernator Kraju Przybaltyckiego.

Witalij Piatonowicz Celiebrowskij (1854 – 1907? 1908), generał major, absolwent Nikołajewskiej Akademii Sztabu Generalnego, od listopada 1901 do maja 1903 kierujący Komitetem Wojskowo-Naukowym. W latach 1903 – 1905 naczelnik wydziału statystyki wojskowej zagranicznych państw oddziału pierwszego 2. Generała – Kwatermistrza Sztabu Głównego. Od 1905 r. stały członek i kierujący sprawami Głównego Komitetu ds. Twierdz.

Działalność administracyjna imperium rosyjskiego była nieustanna i już w styczniu 1867 r. Oddział 7. wszedł w skład Komitetu Doradczego, który powstał dla celów prowadzenia działalności „naukowej i topograficznej”. Dwa miesiące później w marcu 1867 r. Komitet Doradczy został przekształcony w Wojskowo-Naukowy Komitet Sztabu Głównego. W jego składzie, na bazie Oddziału 7., stworzona została kancelaria, która do 1903 r. była centralnym organem rosyjskiego wywiadu wojskowego¹.

Kolejnymi kierownikami wspomnianego komitetu byli generał Nikołaj Obruczew, wspomniany wyżej generał F. Feldman, generał Wasilij Sołogub i generał Witalij Celiebrowskij. W kwietniu 1903 roku zostały dokonane kolejne zmiany i prowadzącym wywiad wojskowy w miejsce kancelarii Wojskowo-Naukowego Komitetu Sztabu Głównego komórką prowadząca wywiad został 7. Wydział² 1. Oddziału³ Zarządu 2. Generała – Kwatermistrza Sztabu Głównego. Pierwszym szefem wywiadu wojskowego po tych zmianach był generał Witalij Celiebrowskij. Zmienił go generał Nikołaj Jermołow.

Trzy lata później, w kwietniu 1906 r. została zatwierdzona nowa struktura Głównego Zarządu Sztabu Generalnego. Za zdobywanie informacji wywiadowczych odpowiadało 5. Biuro (wywiadowcze) 1. Oberkwatermistrza Zarządu Generała – Kwatermistrza Głównego Zarządu Sztabu Generalnego. Kierownik 5. Biura miał dwóch pomocników, z których jeden zajmował się kierunkiem zachodnim, a drugi wschodnim. Pierwszym kierownikiem 5. Biura był pułkownik Michaił Adasbasz. Jego następcą został pułkownik Nikołaj Monkiewicz. Reformowanie wywiadu nadal się nie kończyło. 5. Biuro zostało przekształcone w Osoboboje Diełoproizwodstwo (wywiadu i kontrwywiadu) w składzie Oddziału Generała Kwatermistrza i podlegało jemu bezpośrednio. Celem zmian było podniesienie statusu wywiadu i kontrwywiadu. W jego składzie osobowym w wyniku tych przekształceń nie zaszły zmiany. Wymieniani byli za to, jak w kalejdoskopie, naczelnicy Głównego Zarządu Sztabu Generalnego⁴. Kierownikami powołanego Biura Specjalnego byli kolejno pułkownicy Oskar Enkel i Nikołaj Rasza.

W okresie objęcia władzy przez Włodzimierza Lenina i jego towarzyszy armia carska znajdowała się w stanie skrajnego rozkładu. Nowe władze nie mogąc powstrzymać rozpadu samej armii postanowiły uchronić jej organy dowodzenia. W skład powołanego Ludowego Komisariatu Spraw Wojskowych wszedł Główny Zarząd Sztabu Generalnego i jego strukturalne oddziały, w tym Oddział 2. Generała Kwatermistrza, będący organem wywiadu i kontrwywiadu sił zbrojnych. Kierował nim wyznaczony na to stanowisko

w przeddzień Rewolucji Październikowej generał Paweł Riabikow. Po ewakuacji Akademii Sztabu Generalnego do Jekaterynburga, Riabikow wraz z pozostałymi wykładowcami i większością słuchaczy trzeciego roku przeszedł na stronę białych. Po przejściu na stronę białych został mianowany 2. Generałem Kwatermistrzem w sztabie admirała Kołczaka.

Po generale Riabikowie wywiadem wojskowym kierował pułkownik A. W. Stanisławski⁶ – 3. Oberkwatermistrz. Od 17 listopada 1917 r. do 12 marca 1918 r., funkcjonował Rewolucyjny Sztab Polowy przy kwaterze głównodowodzącego. W jego składzie znajdował się oddział agitacji i wywiadu kierowany przez W. A. Fiejerabenda.

Sytuacja w sztabie była złożona. Ogólne zebranie urzędników Głównego Zarządu Sztabu Generalnego postanowiło o kontynuacji pracy. Większość urzędników zarządu stanowili proserowsko nastawieni pisarze wojskowi, ale oficerowie nie zamierzali pracować pod ich dyktando. Większość urzędników poprzedniej władzy z innych instytucji strajkowało. Wojskowi, którzy przywykli ponosić odpowiedzialność za losy państwa, tym bardziej w warunkach wojny stanęli przed trudnym wyborem. Szef Głównego Zarządu Sztabu Generalnego generał

W.W. Maruszewski odmówił współpracy z bolszewikami. Stanowisko naczelnika zarządu przyjął generał Nikołaj Potapow, profesjonalny oficer wywiadu posiadający wielki autorytet wśród oficerów Sztabu Generalnego. W latach późniejszych N. Potapow był kluczową postacią jednej z najbardziej znanych operacji radzieckiej służb specjalnych znanej pod kryptonimem Trust.

Początkowo, po wyznaczeniu szefem Głównego Zarządu Sztabu Generalnego generała Potapowa, w oddziale wywiadowczym oraz oddziale szyfrów nie pojawili się przedstawiciele nowej władzy. Natomiast został zlikwidowany kontrwywiad wojskowy, co było związane z prowadzoną w lecie 1917 r. kampanią oskarżającą bolszewików o szpiegostwo na rzecz Niemiec. W okresie tym nowa władza odnosiła się jeszcze z pewnym zaufaniem do starych kadr. Kierujący wywiadem generał Riabikow nakazał kontynuowanie pracy attache wojskowym. Tak jak poprzednio do centrali przychodziły informacje z frontów oraz od sojuszników. Informacje były opracowywane i przekazywane właściwym instancjom. Maszyna wywiadu wojskowego siłą inercji działała nadal.

Nadzieje nowej władzy na lojalność byłych carskich oficerów nie sprawdziły się. Kiedy się okazało, że władza partii bolszewików nie upadnie sama z siebie, wśród sztabowców rozpoczęło się polityczne różnicowanie. Wywiady zagraniczne zbierały obfite żniwo. Większość rosyjskich attache wojskowych odżegnała się od współpracy z nową

Nikołaj Siergiejewicz Jermolow (1853 –?), generał lejtnant, absolwent Uniwersytetu Sankt-Petersburskiego, zdał egzaminy oficerskie w Michajłowskiej Szkole Artylerii, ukończył Nikołajewską Akademię Sztabu Generalnego. W latach 1891 – 1905 dowódca szwadronu, starszy adiutant w sztabie korpusu, starszy oficer przy sztabie wojsk Petersburskiego Okręgu Wojennego, naczelnik bojowego oddziału sztabu Twierdzy Kronsztadzkiej, agent wojskowy w Londynie. Od marca 1905 do maja 1906 roku naczelnik Oddziału Statystyczno-Wojskowego Zarządu 2. Generała Kwatermistrza Sztabu Głównego. W latach 1906 – 1907 generał do poruczeń przy Szefie Sztabu Generalnego, 1907 – 1917 agent wojskowy w Wielkiej Brytanii.

Michaił Aleksiejewicz Adabas (1864 –?), od 1912 r. generał major, absolwent Piotrowsko-Połtawskiego Gimnazjum Wojskowego, ukończył Michajłowską Szkołę Artylerii oraz Nikołajewską Akademię Sztabu Generalnego. Starszy oficer sztabu 38. Dywizji Piechoty, starszy adiutant sztabu 2. Korpusu Kawalerii, pomocnik kierownika biura, kierownik referatu statystyki wojskowej zagranicznych państw Oddziału 7. Od maja 1906 do października 1907 kierownik 5. Biura. Następnie agent (wywiadowca) w Brukseli i Hadze. Od 1912 w rezerwie. Po Rewolucji Październikowej przeszedł na stronę władzy radzieckiej i zajmował się zagadnieniami wywiadu w Sztabie Generalnym RKKA.

Nikołaj Augustowicz Monkiewicz (1869 – 1926), generał lejtnant, absolwent 2. Korpusu Kadetów, 1. Pawłowskiej Szkoły Wojskowej i Nikołajewskiej Akademii Sztabu Generalnego. W latach 1897 – 1900 pomocnik starszego adiutanta Warszawskiego Okręgu Wojskowego, dowódca kompanii Lejbgwardii, następnie pełniący obowiązki oficera do specjalnych poruczeń przy sztabie 1. Korpusu Kawalerii, starszy adiutant sztabu Warszawskiego Okręgu Wojskowego, redaktor „Warszawsko Wojennego Żurnala”, naczelnik sztabu 1. Okręgu Oddzielnego Korpusu Straży Granicznej w Sankt-Petersburgu, pracownik Oddziału 7., wywiadowca w Bernie, od marca 1908 do października 1910 r. kierownik biura, a następnie do lipca 1914 pomocnik 1. Oberkwatermistrza Głównego Zarządu Sztabu Generalnego z obowiązkami zawiadywania działalnością wywiadowczą. W trakcie I wojny światowej m.in. szef sztabu 30. Korpusu Armii, dowódca 71. Dywizji Piechoty, szef sztabu 4. Armii. W czerwcu 1918 wyemigrował do Francji. W latach 1919 – 1920 przedstawiciel generała Denikina w Paryżu. Autor książki „Decomposition de l'armee russe”. Zwolniony z szeregów Rosyjskiego Związku Ogólnowojskowego, zastrzelił się w listopadzie 1926 r. Na emigracji chodziły słuchy, że był agentem OGPU, a samobójstwo było symulowane by ukryć jego ucieczkę do ZSRR.

władzą. Informacje o tym ukrył przed bolszewikami Riabikow. Po dostaniu się tych informacji w ręce bolszewików odwołano wielu attache, m.in. z Anglii, Szwecji oraz Włoch. Wyznaczono nowych attache, na nalegania generała Potapowa, spośród profesjonalnych wojskowych wywiadowców, którzy jak się okazało, także nie zachowali lojalności wobec władzy radzieckiej. I w ten sposób nastąpił krach wywiadu wojskowego będący następstwem upadku imperium rosyjskiego.

Wszystko rozpoczęło się od nowa. W związku z początkiem wojny domowej już w marcu 1918 r. powołano Najwyższą Radę Wojenną (NRW), której zadaniem była organizacja obrony państwa i formowanie regularnej Armii Czerwonej. Początkowo Radą kierował były carski generał Michaił Boncz – Brujewicz⁶. Po kilkunastu dniach kierownictwo Najwyższą Radą Wojenną objął Lew Trocki. Przy Radzie powołany został Operacyjny Zarząd Wywiadu. Kierownicze stanowiska w Najwyższej Radzie Wojennej zajmowali byli oficerowie Zarządu Głównego Sztabu Generalnego carskiej armii.

P. Czujkiewicz

P. Wolkonski

Pomocnikami naczelnika Operacyjnego Zarządu Wywiadu i jednocześnie szefami Wydziału Wywiadowczego NRW byli kolejno pułkownicy A. Kowalewski⁷ i Borys Szaposznikow⁸.

Powołanie centralnych organów wywiadu wojskowego nie rozwiązywało problemu jego prowadzenia. Kolejno powstawały w niższych sztabach oddziały wywiadowcze. Wydział wywiadowczy powstał także w sztabie jednostek partyzanckich. W maju 1918 r. na bazie wydziału operacyjnego Moskiewskiego Okręgu Wojskowego utworzono nowy centralny organ wywiadowczy Oddział Operacyjny Ludowego Komisariatu ds. Wojska i Marynarki (Operod Narkomwojena). Jego zadaniem było połączenie agenturalnego i wojskowego wywiadu prowadzonego na terytorium Rosji Radzieckiej. Naczelnikiem Operoda został Siemion Arałow, a wywiadem kierować były kapitan Borys Kuzniecowa. Tak więc na początku 1918 roku w Rosji funkcjonowały trzy organy wywiadu wojskowego. Były to opisany wyżej Oddział Operacyjny komisariatu ds. wojskowych, Operacyjny Zarząd Wywiadu NRW oraz kontynuujący działanie Oddział 2 Generała Kwatermistrza Zarządu Głównego Sztabu Generalnego. Najbardziej lojalnym wobec władzy radzieckiej był Operod kierowany przez Siemiona Arałowa.

Oskar Karłowicz Enkel (1878 – 1960), absolwent Fińskiego Korpusu Kadetów i Nikołajewskiej Akademii Sztabu Generalnego. W latach 1907 – 1909 dowódca kompanii, pomocnik starszego adiutanta zarządu Generała – Kwatermistrza 2. Armii Mandżurskiej, starszy adiutant sztabu 13. Dywizji Piechoty, pomocnik kierownika 5. Biura, od 1913 roku kierownik Biura Specjalnego. W latach 1914 – 1917 agent we Włoszech. Po Rewolucji Październikowej wyemigrował do Finlandii, szef Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Finlandii, generał major.

Nikołaj Karłowicz Raszka (1877 –?), absolwent Moskiewskiej Szkoły Wojskowej i Nikołajewskiej Akademii Sztabu Generalnego. Od 1905 do 1911 roku służył jako dowódca kompanii, starszy adiutant sztabu 26. Dywizji Piechoty, pomocnik kierownika Biura Specjalnego, od marca 1914 do sierpnia 1916 r. kierownik tegoż biura.

Paweł Fiedorowicz Riabikow (1875 – 1932), generał major, absolwent Połockiego Korpusu Kadetów, Konstantynowskiej Szkoły Artylerii i Nikołajewskiej Akademii Sztabu Generalnego. W swojej wojskowej karierze dowodził kompanią, był pomocnikiem starszego adiutanta oddziału wywiadowczego Generała Kwatermistrza 2. Armii Mandżurskiej oraz jego następcą. Od 1906 roku pomocnik kierownika Zarządu Głównego Sztabu Generalnego, następnie kierownik nauk w Nikołajewskiej Akademii Sztabu Generalnego. W 1914 roku powrócił do wywiadu jako starszy adiutant Oddziału Wywiadowczego Sztabu 2. Armii. Od lutego 1917 r. pomocnik 2. Oberkwatermistrza – kierownik wywiadowczej części Oddziału Generała Kwatermistrza Zarządu Głównego Sztabu Generalnego. W okresie radzieckim pełniący obowiązki 2. Generała Kwatermistrza Zarządu Głównego Sztabu Generalnego (grudzień 1917 – kwiecień 1918). Od marca 1918 r. wykładowca w Akademii Sztabu Generalnego. W warunkach wojny domowej prowadził badania nad teorią wywiadu i napisał monografię pt. Służba wywiadowcza w czasach pokojowych i wojennych, którą wydał w 1919 r. w Tomsku. Po klęsce białogwardystów na Syberii osiadł w Chinach a następnie przeniósł się do Czechosłowacji. Wykładał na białogwardyjskich Zagranicznych Wyższych Wojenno-Naukowych Kursach.

Kolejna reorganizacja struktur wojskowych przeprowadzona w maju 1918 roku spowodowała utworzenie Ogólnorosyjskiego Sztabu Głównego, którego zadaniem było kierowanie formowaniem, strukturą, szkoleniem Armii Czerwonej oraz obroną Rosji Radzieckiej. Na czele sztabu stała rada złożona z szefa (naczelnika) i dwóch komisarzy. Szefami sztabu od maja 1918 r. do lutego 1921 r. byli generałowie carskiej armii Nikołaj Stogow, Nikołaj Rattel i Aleksander Samojło. Samojło i Stogow do czasów rewolucji byli oficerami wywiadu wojskowego.

W skład nowo powołanego Sztabu Głównego wchodziło siedem zarządów, w tym Zarząd Operacyjny. W strukturze Zarządu Operacyjnego znajdował się organ wywiadu wojskowego – Oddział Wojskowo-Statystyczny. W jego skład wchodziło siedem sekcji (referatów) – część wywiadowcza oraz służba rejestracyjna (kontrywiad) – trzy sekcje. Na ich czele nadal stali byli oficerowie carscy. Urząd Naczelnika Oddziału Wojskowo-Statystycznego sprawowali kolejno: A. Stanisławski, A. Nolkien, K. Ezering, A. Grundsztrem i N. Szwarc.

Latem 1918 roku nadal funkcjonowały trzy centralne organy wywiadu: Operod, Oddział Wojskowo-Statystyczny oraz Zarząd Operacyjny NRW. Dla celów koordynacji działalności tych trzech organizacji wywiadowczych została powołana Międzyresortowa Komisja dla Organizacji Pracy Wywiadowczej i Kontrywiadowczej. Komisja wiele nie pomogła, mimo przyjęcia przez nią: „Ogólnych zasad o służbie wywiadowczej i kontrywiadowczej”. W myśl tych uregulowań prawnych Oddział Wojskowo-Statystyczny miał się zajmować prowadzeniem zagranicznego strategicznego wywiadu agenturalnego, tak w czasie pokoju, jak i wojny. Do obowiązków Zarządu Operacyjnego NRW należała organizacja i prowadzenie wywiadu agenturalnego sztabów na linii demarkacyjnej. Operod miał prowadzić działania wywiadowcze przeciwko wewnętrznym i zewnętrznym siłom kontrrewolucyjnym zagrażającym władzy radzieckiej. Obowiązkiem Operoda było również prowadzenie wywiadu przeciwko nieprzyjacielowi na terytoriach Polski, Ukrainy, Kurlandii i Zakaukazia okupowanych przez wojska niemieckie.

Na niskiej efektywności pracy wywiadowczej roku 1918 zaciążyły przede wszystkim: krańcowa zmienność sytuacji, ciągłe reorganizacje oraz narastająca dezercja byłych carskich oficerów. Marzeniem było pozyskanie agentów pracujących na zasadzie ideowej, a nie tylko zainteresowanych materialnie. Poważne problemy były związane z należytym działaniem łączności z agentami pracującymi w terenie. Przekazywanie informacji odbywało przy pomocy kurierów, w ciężkich wa-

runkach, np. przy przekraczaniu linii demarkacyjnej. Korzystano z oderwanych wiadomości, często bardzo ogólnego charakteru. Na przykład. Operod w 1918 roku miał 34 agentów – rezydentów, jedną grupę agenturalną składającą się z sześciu ludzi oraz dwóch agentów manewrowych. Większość z nich pracowała na terytoriach okupowanych, głównie w miastach. Pozostałe jednostki wywiadowcze dysponowały podobnej wielkości zasobami agenturalnymi.

Kolejne reformy naczelnich organów wojskowych doprowadziły do utworzenia Registrupra (Registracionnoje Uprawlenie). Zarząd Rejestracyjny stał się pierwszym centralnym organem wywiadu agenturalnego i kontrwywiadu Armii Czerwonej.

5 listopada 1918 r. – dzień podpisania rozkazu Rewolucyjnej Rady Wojennej Republiki nr 197/27 jest dniem powstania radzieckiego, obecnie rosyjskiego wywiadu wojskowego, współcześnie znanego pod akronimem GRU.

Pierwsze sukcesy rosyjskiego wywiadu wojskowego miały miejsce w latach 1810 – 1811, kiedy to pułkownik Aleksandr Iwanowicz Czernyszew stworzył we Francji doskonale działającą sieć wywiadowczą. Utrzymując przyjazne stosunki z szefem sztabu armii dowodzonej przez marszałka Ney, pułkownikiem Henri Jomini⁹, doszedł do wniosku o nieuchronności ataku Napoleona na Rosję. Jednym z informatorów Czernyszewa był urzędnik francuskiego ministerstwa wojny – Michel. Przekazywał on rosyjskiemu wywiadowcy kopie materiałów na temat liczebności i dyslokacji wojsk francuskich, które były przedstawiane Napoleonowi co dwa tygodnie. Michel wpadł po niejawnym obszukaniu przez francuską policję domu Czernyszewa podczas jego nieobecności związanej z wyjazdem do Rosji. Również według pomysłu A. Czernyszewa została przeprowadzona akcja dyplomatyczna mająca na celu wysłanie do Szwecji napoleońskiego marszałka Jean Baptiste Bernadotte, przyszłego króla Karola XIV.

Inną ciekawą operacją wywiadowczą były działania pułkownika Piotra Parensowa, późniejszego pierwszego ministra wojny wolnej Bułgarii. Parensow działał przeciwko Turcji w przededniu wojny rosyjsko – tureckiej lat 1877 – 1878. Najcenniejszym agentem pułkownika był bankier i kupiec zbożowy Jewłogi Gieorgijew, mający do dyspozycji sieć agentów handlowych pracujących w jego firmie zbożowej. Duże sukcesy odniósł w czasie tej wojny Konstantin Nikołajewicz Fabrikodorow, biegle władający językiem tureckim i takiejże powierzchowności. Rozpoznał on wiele tureckich twierdz m.in. Szumłę i Warnę.

Rosyjski wywiad odnosił nie tylko sukcesy. Atache wojskowy w Japonii pułkownik B. Wanow-

Nikołaj Michajłowicz Potapow (1875 – 1946), generał lejtnant, absolwent 1 Moskiewskiego Korpusu kadetów, Michałowskiej Szkoły Artylerii oraz Akademii Sztabu Generalnego, dowódca kompanii, batalionu, starszy adiutant sztabu 38 Dywizji Piechoty, starszy oficer do specjalnych poruczeń przy sztabie Warszawskiego Okręgu Wojskowego, pomocnik agenta wojskowego w Wiedniu, główny instruktor armii Czarnogóry (1903 – 1915) i wojskowy agent tamże. Od 1916 r. w Głównym Zarządzie Sztabu Generalnego, naczelnik zarządu ewakuacji, od kwietnia 1917 generał kwatermistrz Sztabu Generalnego. Od lipca 1917 współpracował z organizacją wojskową RSDRP (b). Od listopada 1917 do maja 1918 r. naczelnik Zarządu Głównego Sztabu Generalnego, jednocześnie pomocnik ministra (komisarza) spraw wojskowych, członek Najwyższej Rady Wojennej, przewodniczący Rady Prawa Wojskowego i wielu innych organów. Od 1924 roku w pracy wojskowo-dyplomatycznej. Od 1938 r. w rezerwie, zajmował się pracą nauko-dydaktyczną.

Siemion Iwanowicz Arałow (1880 – 1969), absolwent Instytut Handlowego, ochotnik Perowskiego Pułku Grenadierów, uczestnik ruchu socjaldemokratycznego. Walczył w wojnie rosyjsko-japońskiej. Za rewolucyjne wystąpienia w czynnej armii (X 1905 r.) został zaocznie skazany na rozstrzelanie. Uczestnik I wojny światowej, jako sztabskapitan. Po rewolucji październikowej pomocnik dowódcy pułku. Wstąpił do RSDRP (b). Pełnił wiele funkcji. Od listopada 1918 r. do lipca 1919 naczelnik Registracionnowo (wywiadowczego) Uprawlenia Sztabu Polowego. Następnie m.in. w dyplomacji. Członek prezydium Najwyższej Rady Gospodarki Narodowej, uczestnik Wielkiej Wojny Ojczyźnianej (jako ochotnik), uczestnik bitwy pod Moskwą, w latach 1946 – 1957 pracownik aparatu partyjnego.

ski (działał w latach 1898 – 1903) nie miał powodzenia i został odwołany. Wykorzystując m.in. brak znajomości języka japońskiego przez Wanowskiego Japończycy sprawnie go dezinformowali, dostarczając spreparowane informacje, co miało zgubne konsekwencje w kontekście wojny rosyjsko japońskiej (1905-1906)

Jednym ze sprawniejszych oficerów rosyjskiego wywiadu był generał Aleksander Alesiejewicz Samojo¹⁰, który prowadził agenta nr 25, sprzedającego tajemnice Austro-Węgier m.in. Krieger Bataille. Agentem tym prawdopodobnie nie był pułkownik Alfred Riedl, gdyż według zachowanych informacji Samojo tuż przed wybuchem I wojny światowej wyjeżdżał do Wiednia na spotkanie ze swoim informatorem.

(Cdn.)

1. Oddział 2. (azjatycki) pozostała samodzielnym pododdziałem Sztabu Generalnego i składał się z kierownika płk. A. P. Procenko i jego pomocnika.
2. Wojskowa statystyka państw.
3. Oddział Wojskowo-Statystyczny.
4. W latach 1909 – 1914 było ich pięciu.
5. A. W. Stanisławski rozpoczął współpracę z wywiadem francuskim.
6. Brat Władimira Boncz – Brujewicza, zawodowego rewolucjonisty, w owym okresie szefa Urzędu Rady Komisarzy Ludowych.
7. Zbiegł do białych, następnie został aresztowany i rozstrzelany.
8. Został marszałkiem ZSRR i Szefem Sztabu Generalnego Armii Czerwonej w 1937 r.
9. Wybitny teoretyk wojskowy, z pochodzenia Szwajcar, żyjący w latach 1779 – 1869.
10. Jak pisaliśmy wyżej, przeszedł na stronę władzy radzieckiej.